

Az Európai Unió közös értékeinek vállalása: Az elmélet és a gyakorlat közötti távolság

„A Union of shared values – the role of education and civil society.” Jean Monnet-professzorok éves konferenciája. Brüsszel, 2015. november 9–10.

Kengyel Ákos

E-mail: akos.kengyel@uni-corvinus.hu

A Jean Monnet-professzorok¹ 2015. évi konferenciája „A közösen vallott értékek uniója – az oktatás és a civil társadalom szerepe” témakörben került megrendezésre. A konferencia témaköre különös aktualitást kapott az Európai Uniót komoly kihívások elé állító migránshullám következményeinek kezelése során képviselt „európai értékek” és gyakorlati válaszok összefüggése tekintetében. Erre mutatott rá köszöntőjében Adam Tyson, az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága Oktatási Modernizációs részlegének vezetője is, felhívva a figyelmet arra, hogy a jelenlegi helyzetben igazán időszerű tisztázni, melyek Európa alapvető értékei, és ezek szellemében hogyan kezeljük a jelenlegi legnagyobb külső kihívást: a migrációt.

Navracsics Tibor, az Európai Bizottság oktatásért, kultúráért, ifjúságért és sportért felelős biztosa előadásában rámutatott arra, hogy nyitott és szabad társadalom megvalósítása a cél, melyben az oktatás szerepe kiemelkedő. Az oktatás az alapvető értékek és az emberi jogok megvédése érdekében hozzájárul az előítéletek leküzdéséhez, a társadalmi integrációhoz, és ahhoz, hogy az állampolgárok gondolkodó tagjai legyenek a társadalomnak. Lényeges az interkulturális párbeszéd erősítése, a befogadó és toleráns oktatás megvalósítása. A biztos arra is felhívta a

¹ A Jean Monnet-professzorok az Európai Unió Jean Monnet-programja keretében az európai integrációs folyamattal foglalkozó témakörökben végzik oktató-kutató munkájukat. A program 1989-ben indult azzal a céllal, hogy a világ minél több országában előmozdítsa az európai integrációhoz kapcsolódó ismeretek bővítését és elismerje az európai integrációs tanulmányok területén végzett kimagasló oktatási és kutatási teljesítményt. A program napjainkra már 77 ország 800 egyetemét érinti, eddig mintegy 4000 projektet támogatott, 177 Jean Monnet Kiválósági Központ, 956 Jean Monnet Chair és 1057 európai modul felállításához járult hozzá. A Jean Monnet-programot Magyarországra 1993-ban terjesztették ki. A beszámoló szerzője 1994–1996 között került először kapcsolatba a programmal, amikor doktori tanulmányaihoz kapcsolódóan Jean Monnet-ösztöndijban részesült, az azt követő időszak során három alkalommal nyerte el különböző kurzusaival a program támogatását, majd 2014-től Jean Monnet Chairt hozhatott létre. A Jean Monnet-programban részt vevő professzorok és az európai uniós intézmények vezető munkatársai részvételével az Európai Bizottság évente egy alkalommal rendezi meg a „globális” Jean Monnet-konferenciát, mindig valamilyen átfogó, aktuális kérdéskörre fókuszálva. A beszámoló szerzője az éves Jean Monnet-konferenciákra 2004 óta kap meghívást és részt is vesz azokon.

figyelmet, hogy meg kell tanítani a gyermekeket arra, hogyan használják a médiát és hogyan tudjanak kellően kritikusak lenni és szelektálni az információk között. Navracsics kifejtette, hogy a migránsok gyermekeit teljesen integrálni kell az oktatási rendszerbe, és a formális integráció mellett erősíteni kell az informális integrációt is (utóbbit pl. a szabadidős és sporttevékenységeken keresztül).

A konferencia témájához kapcsolódó gondolatébresztő nagyelőadásra felkért Paul Verhaeghe, a Ghenti Egyetem professzora előadását azzal a gondolattal indította, hogy sokszor halljuk azt, hogy „Európa elvesztette alapvető értékeit”. Véleménye szerint ilyen nem lehetséges, mert az értékeket nem lehet elveszteni, hiszen azok határozzák meg az identitásunkat – így csak változhatnak, átalakulhatnak. Meglátása szerint az elmúlt 3 évtized során mindent a gazdasági racionalitás hatott át, minden termékké vált. A neoliberais megközelítés szellemében a szabad piaci elv, a versenyképesség vált meghatározóvá: csak a siker számít. Ez a gondolkodás kihatott a társadalom működésére is: mindenki magáért felel, az egyén felel a sikereiért és a kudarcaiért. Ezzel összefüggésben utalt a szociáldarwinizmusra, melynek értelmében a versenyben az erősebb marad talpon (szélsőséges példaként megemlítette a fasiszta ideológiát, melyben a zsidók és a nők például természetüknél fogva gyengébbek). Az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy a gazdasági racionalitás kitüntetett szerepe a mindennapi szóhasználatba is beszűrődött: mindenbe beruházunk („investálunk”). Rávilágított arra a jelenségre, hogy ebben a sikerorientált, versenyszellemű társadalomban már gyermekkorban kialakul a vesztesek („lúzerek”) rétege, ugyanis sok gyerek már eleve úgy gondolja, hogy valamire sohasem lesz képes. Verhaeghe professzor következtetése, hogy a kialakult értékrend arra ösztönöz, hogy ne működünk együtt, mert mindenki versenytárs – az emberek egyre kevésbé bíznak egymásban.

Az előadó kifejtette, hogy a kialakult értékrend a felsőoktatás működésére is komoly hatásokkal járt: az egyetemi képzések megítélése a gazdasági hasznossághoz kötődik, mindent mérni akarunk (input-output indikátorokkal mindent értékelni kell). Ez a mindent átható gazdasági megközelítés szinte ellehetetleníti az egyetemi munkaeredeti céljainak elérését, többek között nem érdemes hosszú távú kutatásokba kezdeni a rövid távú szemlélet és az elvárt teljesítménymutatóknak való megfelelés kényszerei miatt. Verhaeghe professzor szerint alternatívára van szükség: meg kell győzni magunkat, hogy a felsőoktatás nem közvetlenül a gazdasági megtérülésről szól, az oktatás közjóság, nem gazdasági termék. A változó szemlélet alapja csakis a bizalom és az együttműködés megerősítése lehet.

A plenáris ülés az oktatásnak az alapvető értékek védelmében játszott szerepéről szóló előadásokkal folytatódott. Safi Sabuni, az Erasmus Hallgatói Hálózat elnöke az Erasmus-program kiemelkedő szerepére hívta fel a figyelmet a kulturális kapcsolatok és egymás társadalmainak jobb megértése kapcsán. Rámutatott, hogy a diákoknak már 20%-a részt vesz a mobilitásban, ugyanakkor még mindig kimutathatóak a társadalmi különbségek a diákok szülői hátterét vizsgálva. Ugyanis

a cserediákok a középosztály felsőbb rétegéből jönnek, ahol legalább az egyik szülő felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Ezen a tendencián mindenképpen szükséges lenne változtatni. Martine Reicherts az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatóságának vezető munkatársa a terminológiai nehézségekre is felhívta a figyelmet: mi az érték? A béke, a szabadság is annak tekinthető? Rámutatott, hogy a Bizottság hatásköre meglehetősen korlátozott az oktatás terén, hiszen annak tartalmi és intézményi kereteit a tagállamok joga meghatározni, ugyanakkor mégis az Erasmus+ program egyfajta zászlóshajóvá vált az elmúlt negyedszázad során. A program a „soft skills”, vagyis az oktatáson túlmutató készségek fejlesztésében is nagy szerepet játszik. Emellett utalt arra a tényre, hogy az Európán belüli diákmobilitás hatásai oly messzire mutatóak, hogy már egymillió gyermek született az Erasmus-programban való részvétel során kialakult párhuzamos eredményeként.

Jan Wouters, a Leuveni Egyetem professzora az alapvető értékek jogi hátterét járta körül, rámutatva az alapszerződés 2. cikkére és további részeire, melyek nemcsak a tagországok, de a tagjelöltek számára is betartandó, követendő értékeket határoznak meg, sőt a cél a kapcsolatokban is érvényre juttatni ezen értékek megvédését. Wouters professzor ugyanakkor feltette azt a kérdést, hogy jobban meg kellene vizsgálni, a gyakorlatban mennyire érezzük magunkénak a hivatalosan vallott értékeket. Vito Borelli, az Európai Bizottság Jean Monnet-programért felelős vezetője bemutatta az uniós állampolgárok körében az alapértékekről végzett kutatás eredményeit, melyben elsősorban az Erasmus+ programban részt vevő fiatalok véleményét kérdezték meg (nem reprezentatív módon). A vizsgált öt alapérték: a demokrácia, a diszkriminációmentesség, a tolerancia és a különbözőség elfogadása, a szolidaritás, és a társadalmi kohézió. A válaszadók 60,5%-a szerint ezek az értékek összességében nem érvényesülnek az EU-ban napjainkban. Ugyanakkor az egyes elveket külön-külön vizsgálva a demokrácia elvének támogatása a válaszadók 59,7%-a szerint megvalósul, viszont a tolerancia már csak 21,7%-ban, a szolidaritás 13,6 %-ban, a társadalmi kohézió 11,2%-ban, a diszkriminációmentesség 8,9%-ban van jelen a gyakorlatban. A közös értékek terjesztésének legjobb eszközét illető kérdésre a válaszadók 69,8%-ban az EU-állampolgársággal foglalkozó iskolai oktatást, 58,1%-ban a diákok mobilitásának támogatását, 43,4%-ban az egész életen át tartó tanulást, 35,8%-ban a civil társadalommal folytatott párbeszédet tartották a legfontosabbnak (több válasz is megjelölhető volt).

A konferencia további részében 3 munkacsoportban folytatódott a vita: az 1. munkacsoport a civil társadalom és a társadalmi befogadás, a 2. munkacsoport a minden szinten megvalósuló oktatás, a 3. munkacsoport a művészetek és a társadalmi média szerepével foglalkozott.

A 2. munkacsoportban vettem részt. Ennek keretében Irina Sikorskaya, a Donyeck-i Állami Egyetem professzora a multikulturális pedagógia jelentőségéről beszélt, mellyel már az Európa Tanács az 1970-es évek óta foglalkozik. Felhívta a figyelmet a tanárok képzésének fontosságára, hogy hogyan kell multikulturális

környezetben tanítani. Rámutatott, hogy az intenzív diákmobilitás is nagyban elősegíti a hallgatók együttműködését és egymás megismerését.

Ted Huddleston, a londoni székhelyű Állampolgársági Alapítvány elnöke bemutatott egy gyakorlati projektet, melyet az Európa Tanács és az Európai Bizottság támogatásával valósítottak meg az emberi jogok és demokrácia erősítésének céljával. A projekt célja az volt, hogy elősegítse a társadalomban ellentmondásosan megítélt, a társadalmat megosztó témák megvitatását az iskolában. Ilyen témákat azért szükséges megvitatni, hogy korrigálni lehessen a félinformációkat, erősíteni lehessen a civil attitűdöt, és a vitán keresztül rá lehessen világítani az értékekre. Huddleston felhívta a figyelmet a tanári kompetenciák fejlesztésének jelentőségére: a személyi, elméleti és gyakorlati alkalmasság és felkészültség feltételeire. Rámutatott, hogy számos kihívás merül fel a tanárok számára: az oktatási stílus; a diákok érzékenységének megóvása; az osztály és a vita hangnemének, környezetének kontrollja; a szakértelem, illetve tudás hiányosságainak kezelése; a spontán kérdések és megjegyzések megfelelő kezelése. Az előadó rámutatott arra, hogy az osztály egy civil fórum, amely modell, de egyben a valóságban is annak tekinthető. Ha a vita értékek mentén folyik, akkor fontos tanulási folyamatnak tekinthető, mivel alakítani és finomítani lehet a diákok értékrendszerét. Lényeges, hogy az osztályterem egy olyan biztonságos hely legyen, ahol mindenki nyugodtan elmondhatja a véleményét.

Antigone Lyberaki, az athéni Panteion Egyetem professzora felhívta a figyelmet arra, hogy az európai értékek megkérdőjeleződnek, változásokon mennek keresztül, de véleménye szerint ez a változás rossz irányú. Már a gazdasági válság is komoly feszültségekhez vezetett, de a menekültválság végképp felszínre hozta az alapvető dilemmát a szolidaritás, mint alapvető érték vonatkozásában. Az előadó szerint világossá kellene tenni, hogy milyen prioritásaink vannak, hogyan válaszoljunk a különböző válságokra. Ahogyan Európa most válaszol, az az elkövetkezendő évek Európáját fogja meghatározni.

Ahosszszólók felvetették, hogy hogyan és milyen értékeket kellene megvédenünk, ha a gyakorlatban a hivatalosan vallott értékekkel pont ellentétes folyamatokat és magatartást tanúsítanak a tagállamok. Az európai értékek terjesztésében többen felhívták a figyelmet az európai humanizmus gyökereinek az oktatás minden szintjén megerősítendő tanítására, kezdve a görög-római eredettől a reneszánszon keresztül Kantig és másokig. Arra is felhívták a figyelmet, hogy nemcsak emberi jogok vannak, de emberi kötelezettségek is, melyek az egyén magatartásának szélesebb körű társadalmi következményeivel függenek össze.

A konferenciát záró plenáris ülésen az egyes munkacsoportokban zajlott vita összefoglalására került sor. Az első munkacsoport vitáját összegző jelentéstevő hangsúlyozta a „vissza a humanizmushoz” gondolatot (Dora Kostakopoulou, Warwicki Egyetem), a civil szervezetek szerepét a társadalmi befogadás erősítésében (Dana Pantea, Nagyváradai Egyetem), és a fiatalok identitásának formálását

előmozdító oktatási programok jelentőségét (Peter Cunningham, Londoni Metropolitan Egyetem). A riportőr rámutatott arra, hogy a munkacsoportban folytatott vita során hangsúlyosan előjött az a gondolat, hogy a politikusok és az aktivisták szerepét nem szabad összekeverni, valamint a legfontosabb feladat a befogadó társadalom kiépítése. A második munkacsoportban tartott előadásokról az előzőekben már volt szó, a riportőr fő következtetésként a minden szinten megfelelően kialakított tartalmú oktatás szerepét hangsúlyozta az értékek formálásában és megerősítésében. A harmadik munkacsoport jelentéstevője a társadalmi média jelentősége kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy a fő feladat az értékek megosztása, amiben nagy szerepet játszik az „oral history” (Susana Munoz, Európai Együttműködési Központ) vagy például a „demokratikus gazdaság” eszméjének megjelenése a színházi előadások tematikájában (Maria Dermitzaki, TIRASILA társulat).

A konferencia zárásaként Sergio Carrera, a CEPS munkatársa összegzésében rámutatott arra, hogy nincs egyértelmű konszenzus az alapvető közös értékeinkről, eltérő nemzeti értelmezések vannak. Jó lenne a gyakorlatban is egyetértésre jutni olyan alapvető értékekben, mint mások elfogadása, a társadalmi befogadás előmozdítása és az alapelvekben való egyetértés. Adam Tyson, az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatósága Oktatási Modernizációs részlegének vezetője zárogondolataiban feltette a kérdést, hogy mit jelent az elmozdulás az értékek terén. Rámutatott, hogy nemcsak az EU-ban, de globálisan is változnak az értékek. Felhívta a figyelmet, hogy az értékrendszer alakulására az államok gyakorlata és retorikája meghatározó hatással bír. Tyson hangsúlyozta, hogy az oktatás szerepe nem merülhet ki a specializált szakmai ismeretek átadásában, hanem a szélesebb körű társadalmi feladatok és célok előmozdítását kell szolgálnia – vagyis az értékek alakításában meghatározó szerepet kell betöltenie.